

VÝZVA TOLERANCIE V 21. STOROČÍ – ISLAM V EURÓPE

DIANA CHUDÍKOVÁ

Inštitút politológie
Katedra teórie politiky
Prešovská univerzita v Prešove
Email: diana.chudikova@unipo.sk

Abstract:

The article analyses socio-political issue of tolerance and its development in the 21st century. It focuses on the tolerance phenomenon from the point of view of integration of Islamic integration in Europe, particularly in the Federal Republic of Germany. The article explores specific tolerance problems of Muslim minority, especially in educational system and religion. It describes various meanings of Islam and its features in social life. It also states reactions of majority population on religious and cultural manifestations of minority group. The article anticipates development tendency of tolerance and proposes a solution in a form of intercultural dialogue between both parties.

Keywords:

Germany, Intolerance, Islam, Minaret, Pluralism, Religion, Tolerance

Tolerancia v 21. storočí prechádza zjavne obdobím vážnej krízy. Tento stav možno pozorovať nielen na denných, lokálnych konfliktoch medzi rôznymi sociálnymi skupinami, ako napríklad diskriminácia a intolerancia homosexuálov, občanov s odlišnou národnosťou, telesne a mentálne postihnutých, ale aj na celosvetovej úrovni, ktorá ovplyvňuje chod medzinárodnej politiky a diania vôbec. Dôkazom takéhoto konštatovania sú nie tak dávne vojensko-politické intervencie v arabskom svete (Egypt, Líbya), na Blízkom východe (Irak) a v Afganistane, ktoré znamenali významný obrat v zahraničnej politike nielen Spojených štátov amerických, ale aj štátov európskeho kontinentu. Spo-

ločným menovateľom týchto konfliktov sa stali okrem boja proti terorizmu aj odstránenie autoritatívnych režimov, ktoré súvisia s porušovaním ľudských práv, deficitom demokracie a nulovou toleranciou. Práve tieto hodnoty sú základnými predpokladmi pre humánne napredovanie sveta v 21. storočí. Sveta, ktorý rešpektuje schopnosti, danosti, záujmy a potreby každého človeka – občana.

Špecifikom týchto sporov je práve islam, ktorý predstavuje odlišný spôsob nazerania na svet, náboženstvo, zvyky, tradície i štátne zriadenie. Zmeniť tento stav je takmer nemožné, keďže islam sa v týchto krajinách etabloval už stáročia, je zakorenený v mentalite a myslení moslimov a ovplyvňuje tak charakter všetkých smerov spoločenského systému islamských krajín.

Moderná doba 21. storočia sa vyznačuje okrem iného aj vysokou úrovňou celosvetovej mobility. Možnosť slobodného výberu usadiť sa v krajine, ktorá najviac zodpovedá požiadavkám a potrebám toho-ktorého občana už nie je len futuristickou víziou. Splnenie základných požiadaviek pre udelenie občianstva cudziemu štátnemu príslušníkovi (ovládanie príslušného jazyka, dodržanie minimálnej doby trvalého pobytu na území daného štátu a pod.) znamená začiatok úspešnej integrácie odlišných kultúr, názorov a náboženstiev.

Európska únia a vôbec štáty európskeho kontinentu nie sú v tomto prípade výnimkou. Každoročne sa stretávame s prílevom nových kultúrnych „vzorcov“, ktoré hľadajú lepšie pracovné podmienky, životnú úroveň, ale hlavne to, čo je pre každého z nás základom našej duchovnej existencie – rovnoprávnosť a dôstoj-

nosť, ktorá sa prejavuje v demokratických zariadeniach práve dodržiavaním a podporovaním ľudských práv.

Islamské krajiny v tomto ohľade vykazujú značný deficit. Starý kontinent sa z tohto dôvodu stáva pre mnohých moslimov miestom, kde sa popri ich integrácii do spoločnosti zohľadňujú a tolerujú aj ich náboženské špecifiká. Spolková nemecká republika (ďalej ako Nemecko) sa ako najľudnatejší štát Európskej únie (EÚ) s populáciou viac ako 81 miliónov obyvateľov (presnejšie 81 802 000) (Štatistický Spolkový úrad Nemecka, stav k 31. 12. 2009) považuje za európsku krajinu, ktorá ročne integruje najviac cudzincov – moslimov, prevažne Turkov. Elmar Haug a Peter Wirkner konštatujú, že „okolo 3,5 milióna moslimov sa stalo trvalou súčasťou našej spoločnosti“ (Haug, Wirkner, 2007, s. 3). Nemecko je teda imigračnou krajinou. Stav integrácie občanov moslimského pôvodu je momentálne aktuálnou témou politicko-spoločenskej diskusie. Experti pre imigračnú politiku skúmajú vo vybraných témach skutočnosť, ako Nemecko zaobchádza s prisťahovalcami, resp. utečencami, kde ležia integračné bariéry a akými metódami a prostriedkami možno dosiahnuť lepšiu integráciu nových členov spoločnosti.

Otázka náboženskej tolerancie v nemeckej spoločnosti sa v posledných rokoch postarala o horlivo diskutovanú tému v prípadoch práva nosenia šatiek moslimskými ženami a výstavby minaretov moslimských mešít. Venujeme sa práve týmto dvom vybraným problémom, ktoré poukazujú na stav integrácie a tolerancie moslimov v rámci európskeho priestoru. Nemecko, ako najľudnatejší štát EÚ, s najväčším počtom moslimského obyvateľstva v našom prípade tvorí východiskový bod, na základe ktorého analyzujeme integračnú politiku a in/toleranciu európskeho priestoru voči islamským prvkom.

Kauza šatky

Dilema, či moslimka nosiaca šatku má právo vykonávať svoje povolanie učiteľky na štátnej nemeckej škole, zamestnáva takmer všetky stupne nemeckých súdov už od roku 1998. V júli 1998 rozhodlo badensko-württemberské ministerstvo kultúry, že nemecká štátna občianka afganského pôvodu, ktorá v Nemecku absolvovala svoje učiteľské štúdium, nemôže byť prijatá do učiteľských služieb, ak sa odmieta vzdať nosenia šatky na hlave počas vyučovacieho procesu (Fauzi, 2003, s. 92). Prípád skončil na správnom súde v Mannheimu, ktorý v roku 2001 potvrdil rozhodnutie badensko-württemberského školského úradu. Nosenie šatky je „badateľne nábožensky motivované“ – takto odôvodnil svoje rozhodnutie súd v zdôvodnení rozsudku (Fauzi, 2003, s. 92).

Dolnosaský správny súd v Lüneburgu však rozhodol v podobnom prípade ináč. Nosenie šatky, ako znak určitej náboženskej príslušnosti, nie je prejavom defici-

tu spôsobilosti na vykonávanie učiteľského povolania. Súd dokonca vyhlásil, že prístup k verejným úradom nesmie byť závislý od náboženského vyznania. Kam až teda siahajú hranice náboženskej tolerancie a ako sa dá v daných prípadoch vymedziť? Pre koho je určená, ale pre koho už neplatí? Aké sú hlavné argumenty a protiargumenty v otázke nosenia šatiek moslimskými učiteľkami?

Otázky takéhoto typu v roku 2003 nabrali až na takej intenzite, že polemika o šatkách sa začala označovať pojmom kultúrny boj (Kreß, 2004, s. 88). Aj keď sa Nemecko považuje za krajinu, ktorá sa vyznačuje pluralizmom a jeho metropola Berlín je často označovaná za najväčšie turecké mesto západne od Istanbulu, problematika nosenia šatiek je doteraz diskutabilná a vyvoláva množstvo otáznikov.

Dlhoročné výmeny názorov, či učiteľky na verejných školách smú alebo nesmú nosiť na hlave šatku, sú symbolom tolerancie práva na slobodné vierovyznanie. 24. 9. 2003 sa k tejto otázke s konečnou platnosťou vyjadril Spolkový ústavný súd vo svojom rozhodnutí. „Ústavný súd uložil parlamentom spolkových krajín, že je potrebné zákonne ustanoviť, ak sa rozhodnú zakázať učiteľkám nosenie šatky. Nie je postačujúce, ak o tom rozhodne iba školský úrad. Pretože sa to týka základného práva, a to náboženskej slobody, musí zákonodarca sám ustanoviť pravidlá“ (Kreß, 2004, s. 88). Spolkový ústavný súd tak postavil 16 parlamentov jednotlivých spolkových krajín pred neľahkú úlohu – v prípade „zákazu šatky“ podniknúť zákonné kroky. Z centrálnej federálnej úrovne presunul otázku šatiek do kompetencií spolkových krajín a elegantne sa tak vyhol konečnému právoplatnému rozhodnutiu, ktoré by bolo záväzné pre celú Spolkovú republiku. Hneď v decembri 2003 sa spolkové krajiny Baden-Württemberg a Bavorsko vyslovili za úmysel zakázať islamským učiteľkám nosenie šatiek. Do akej miery je potom Európa nábožensky tolerantná?

Je naozaj ťažké rozhodnúť, ktorý aspekt, neodlučiteľne spätý s touto problematikou, má v otázke rozhodnutia o ne/nosení šatky prednosť: právo na slobodné vyznávanie náboženstva, ktoré Nemecko nepopiera a ustanovuje za základ svojho demokratického zariadenia alebo náboženská neutralita školských zariadení?

Každý ideologicky neutrálny štát je povinný zachádzať rovnako s odlišnými náboženskými presvedčeniami svojich občanov. K tomuto základnému pravidlu demokratického zariadenia sa prihlásil aj Spolkový ústavný súd práve vo svojom rozhodnutí z 24. 9. 2003. „Škola musí byť okrem kresťanstva otvorená aj iným svetonázorovým a náboženským obsahom a hodnotám. V tejto otvorenosti zachováva slobodomyselný štát podľa ústavy svoju náboženskú a ideologickú neutralitu“ (Kreß, 2004, s. 91). Prečo potom takáto regulá-

cia neplatí aj pre učiteľky – moslimky a ich šatky sa v mnohých prípadoch netolerujú?

Právnicki poukazujú na skutočnosť, že ak by sa islamským učiteľkám zakázalo nosenie šatiek, potom by podľa princípu rovnakého zaobchádzania musel na školách nasledovať zákaz odevu mníšok a nosenia kríža ako ozdobného predmetu, či šperku (Kreß, 2004, s. 91). Ak by k takejto úprave malo dôjsť, s určitou istotou by sme už nemohli hovoriť pozitívne o ideologicky neutrálnom štáte a taktiež už nie o náboženskej otvorenosti, tolerancii a kooperatívnom vzťahu medzi štátom a náboženstvami. Ak by sme však pri paradigme náboženskej otvorenosti, ktorá tvorí základný rámec hodnôt spoločnosti chceli zostať, potom by aj aktuálne vyznania, eventuálne konkretizované aj práve šatkami, mali byť verejne vyjadrované.

Politici, zástupcovia cirkví či žurnalisti argumentujú, že „kresťanský kríž je náboženským symbolom, a preto je aj prípustný. Islamská šatka však naproti tomu nie je žiadnym náboženským symbolom, ale kultúrno-politickým. Reprezentuje politický fundamentalizmus, ako aj ideologické utláčanie ženy“ (Kreß, 2004, s. 92). Z tohto dôvodu je teda kríž povolený a „znášať“, šatky na školách však už nie. Kríž sa chápe ako náboženský prvok, šatka ako odlišná kultúra. Práve v tomto diskutabilnom argumente spočíva jadro celého problému. Symbolizuje skutočne šatka politický fundamentalizmus a utláčanie moslimských žien v islamských krajinách alebo je takisto ako kresťanský kríž len „nevinným“ náboženským symbolom? Táto otázka rozdeľuje mienku politikov, novinárov, cirkevných hodnostárov, politológov, sociológov, ale aj laickej verejnosti na dva protichodné tábory.

Hartmut Kreß je názoru, že náboženstvo a kultúra do seba prenikajú. „Hranica medzi náboženskými a kultúrnymi symbolmi sa nedá ustanoviť presne selektívne a pojmovo. Je tiež rozhodujúce, či je symbol v perspektíve dotknutého sám o sebe výrazom jeho náboženského presvedčenia. Ak je to tak, nebudú môcť ostatní tvrdiť, že sa jedná výlučne iba o kultúrny, nie o náboženský znak“ (Kreß, 2004, s. 92). Samotný Spolkový ústavný súd ozrejmlí v zdôvodnení svojho rozsudku, že mladé islamské ženy považujú šatku často ako prejav ich osobného sebaurčenia (Kreß, 2004, s. 92). Rozhodujúcim bodom je teda stanovisko samotných moslimiek a ich subjektívne hodnotenie šatky. Argument, že šatka vyjadruje anti-emancipačné myšlienkové obsahy, by mala pritom ustúpiť do úzadia.

Výklad o tom, čo v skutočnosti šatka symbolizuje, podáva vo svojej knihe *Povstanie dievčat so šatkou* nemecká politička Lale Akgün. „Šatka je prostriedok určenia hraníc, železná opona pre hlavu a zvyšok tela. Je to relikv z starých čias. Pre mnoho islamských konzervatívnych mužov je to signál: pozor, práve tu je vzťah pohlaví medzi nami dvomi presne taký, ako by som si to predstavoval. Šatka nie je len akousi šatkou,

je to šatka, ktorou sa ženám zakrývajú uši, podväzuje sa vzduch, preto je to znak čistej izolácie“ (Akgün, 2011, s. 225). Nosenie šatky možno pokladať skôr za nábožensky motivovaný imperatív, dôkazom čoho je citácia z koránu, od ktorej moslimky odvodzujú nutnosť nosenia šatky a zahaľovania ostatných častí tela. „A povedz veriacim ženám, aby sklopili svoj pohľad a dbali na svoju cudnosť a aby svoj pôvab (na verejnosti) neukazovali“ (Akgün, 2011, s. 226). Akgün ďalej zastáva názor, že v modernej dobe už šatka ani tak nie je potrebná, je módnym vokabulárom takpovediac „out“, nikto ju nepotrebuje. Šatka má však oveľa väčší, duchovný význam. „Oveľa podstatnejšie je však eticko-morálne jadro týchto súr a to znie: umiernenosť. Pokrývanie, zahaľovanie teda znamená umiernenosť!“ (Akgün, 2011, s. 229). Autorka teda svoje argumenty stavia na výklade koránu a odvodzuje význam šatky z čisto náboženského hľadiska. Aj keď sura implicitne nehovorí práve o šatke ako prostriedku zahaľovania sa, explicitne je však šatka v tomto zmysle a pre tento účel používaná.

Obzvlášť kriticky sa k rozhodnutiu zakázať nosenie šatiek na školách stavia Jörn Sack. Tvrdí, že šatka nie je žiadnym problémom, ten bol skôr umelo vytvorený. „Bola to hlúpa chyba našej verejnej mienky. Tak, ako hlúpe a kontraproduktívne bolo, keď v minulosti v mnohých socialistických krajinách obmedzene reagovali vlády k téme nosenia džínsov, ktoré sa stali na nejaký čas diskutovanou otázkou. Rozumne zmýšľajúci človek a až následne aj naozaj rozumne zmýšľajúci politik by sa nemal takými zbytočnými otázkami zdržiavať“ (Sack, 2010, s. 64). Či je však v otázke šatiek nutné „zdržiavať sa“ dlhodobou polemikou, je diskutabilné. Pre mnohých je táto dilema vyriešená v priebehu pár sekúnd jednoznačným áno alebo nie. Jednako, tak citlivá téma, ako je náboženské vierovyznanie, si vyžaduje úplne odlišný prístup a prehodnotenie rozhodnutia ako tomu bolo pri téme džínsov, ktoré „rozdeľovali“ bipolárny svet počas studenej vojny a boli symbolom prosperujúceho západu.

Badať možno aj argument, že náboženské symboly – či už ide o kríž alebo šatku, nepatria vôbec na verejnosť, keďže náboženstvo je súkromnou záležitosťou každého občana a veriaceho. Takéto presvedčenie možno však ľahko konfrontovať s tvrdením, že moderné konsenzusy, týkajúce sa ľudských práv, deklarujú, že náboženské presvedčenia sa smú verejne prejavovať. Otázne však naďalej ostáva po etickej a ústavnoprávnej stránke to, či kultúrne symboly ako napríklad šatka sa majú zakázať a náboženské symboly ako kríž ostať povolenými. Inú dimenziu tejto diskusie tvorí kvantitatívne hľadisko. K islamskej viere sa hlási niekoľko miliónov občanov (najmenej 3,5 milióna, čo zodpovedá počtu islamského obyvateľstva na území Nemecka), čo nie je zanedbateľný fakt.

V Dánsku, kde žijú z celkovej populácie 5,3 milióna obyvateľov 4 percentá moslimov, neplatí žiaden zákaz šatiek na školách (Zákaz šatiek na školách v Dánsku, 12. 6. 2011).

Švajčiarsko je na tom podobne, argumentuje dokonca ponížením moslimskej komunity a následnou možnou eskaláciou radikalizmu, ktorá by mala spoločensky kontraproduktívny efekt (Kreß, 2004, s. 93).

Rakúsko nosenie šatiek islamskými učiteľkami tak tiež povoľuje. Predseda krajinskej školskej rady Fritz Enzenhofer dokonca v prípade žiačky, ktorej malo byť uložené zrieknuť sa svojej šatky počas vyučovania vyhlásil, že žiadny predpis odievania nesmie obmedziť zákonom ustanovené právo na vierovyznanie (Islamská obec veriacich v Rakúsku, 12. 6. 2011). Najvyššou mierou tolerancie voči šatkám ako náboženskému symbolu sa vyznačujú Švédsko a Veľká Británia.

Vo Švédsku zatiaľ téma šatky nenabrala na takej intenzite, ako tomu bolo v iných krajinách (Nemecko, Francúzsko a. i.). Neexistuje dokonca ani žiaden zákon, ktorý by túto problematiku reguloval. Diskutovaným bol však prípad nosenia šatky počas televízneho vysielania programu pre prisťahovalcov moderátorkou islamského pôvodu. Nemenová televízna stanica sa pri tom odvolala na svoje predpisy, podľa ktorých je zakázaný odev, ktorý by mohol odpútať pozornosť od vysielaného obsahu. Neskôr však bol tento predpis zmenený. V súčasnosti môžu moderátorky – moslimky nosiť šatu vo všetkých prenosoch, až na výnimku správ. V tomto jedinom prípade platí neutrálne oblečenie, t. j. žiadne také, ktoré by evokovalo náboženské vierovyznanie moderátorky (Gesetze in Europa: das islamische Kopftuch, 12. 6. 2011).

Už od 80. rokov 20. storočia je diskriminácia vo verejných službách a v súkromnej sfére na základe náboženskej príslušnosti vo Veľkej Británii zakázaná. Šatka a turban sú oficiálnymi variantmi policajných uniforiem, dokonca aj na Najvyššom súde možno šatku nosiť namiesto parochne (Gesetze in Europa: das islamische Kopftuch, 12. 6. 2011). Briti, ktorí sa vyznačujú práve svojou konzervatívnosťou, zvolili paradoxne v tejto kontroverznej problematike azda najliberálnejší postoj spomedzi spomenutých krajín.

Všeobecný predpis odievania platí pre talianskych štátnych zamestnancov, nič však nehovorí o náboženskom odevu. Verejné školy môžu avšak o svojich záležitostiach rozhodovať samostatne, aj v prípade moslimských šatiek (Gesetze in Europa: das islamische Kopftuch, 12. 6. 2011). Taliansko teda zvolilo podobný model riešenia situácie ako Nemecko.

Otázka moslimských šatiek je vo Francúzsku takpovediac vyriešená už od roku 1905, kedy bol vydaný zákon o striktnom oddelení štátu od cirkvi a ktorý zakázal všetkým zamestnancom vo verejných službách vo výkone ich funkcie nosiť znaky príslušného náboženského vierovyznania. Z tohto dôvodu vo Francúz-

sku moslimské učiteľky so šatkami nenájdem. Od školského roku 2004/2005 sa však svojich šatiek museli vzdať dokonca aj žiačky (Gesetze in Europa: das islamische Kopftuch, 12. 6. 2011). Francúzsko tak zaujalo radikálny postoj odmietnutia a nulovej tolerancie voči odlišnému náboženstvu.

Z uvedených európskych krajín len jedna (Francúzsko) úplne odmieta akýkoľvek náboženský prvok v rámci odievania vo verejných školách a na verejných úradoch, Taliansko prenechalo rozhodovaciu právomoc v tejto otázke samotným školám. Nemecké spolkové krajiny majú taktiež samé rozhodnúť o tom, ako bude vyzeráť vyučovací proces na jednotlivých verejných školách – bez šatky alebo so šatkou.

Zo 16. spolkových krajín sa za zákaz nosenia šatky učiteľkami islamského pôvodu počas vyučovania na štátnych verejných školách vyslovilo až deväť: Baden-Württemberg, Bavorsko, Berlín, Brémy, Dolné Sasko, Durínsko, Hessensko, Nordrhein-Westfalen a Sársko. Zvláštnosťou je v tomto prípade Berlín, ktorý zakázal akékoľvek náboženské symboly v školách, vrátane kríža a kippy. Žiadnu nutnosť zákonnej úpravy v tejto oblasti prekvapujúco nevidia východné spolkové krajiny ako Hamburg, Schleswig-Holstein a Rheinland-Pfalz (Gesetze in Europa: das islamische Kopftuch, 12. 6. 2011).

Je naozaj ťažké jednoznačne určiť, ktoré rozhodnutie je to najsprávnejšie. Odhliadnuc od názorov právnikov, sociológov a politikov by mali mať na pamäti tí, v ktorých právomoci je rozhodovať o tejto otázke najmä nasledujúci fakt: právo slobodne a verejne vyznávať vieru je nespochybniteľne základom každej demokracie, ktorá dohliada na dodržiavanie ľudských práv a ktorá sa nebráni ani integrácii cudzokrajných prvkov v rámci svojej vlastnej kultúry.

21. storočie je obdobím globalizácie, mobility, komunikácie a technickej vyspelosti. Ako náhle však dôjde k téme integrácie a spolužitia s inými kultúrami, náboženstvami a ich prvkami, názory občanov, expertov, dokonca aj jednotlivých štátov sa rozchádzajú. Zdá sa, že Európa ešte nie je dokonale pripravená čeliť novým kultúrnym výzvam, prekonáva strach z nového iba pomalým tempom, pričom nedokáže dôjsť k akémukoľvek konsenzu v základnej otázke, týkajúcej sa dôstojnosti každého z nás. Uplatňovať právo slobodného vierovyznania v plnej miere alebo ho obmedziť v konkrétnych prípadoch tak, aby nenarúšalo verejnú mienku a neškodilo fungovaniu spoločenského systému? Na túto otázku možno bude Európa schopná odpovedať jednomyseľným postojom až o niekoľko rokov. Možno pochopí, že ak integrovaní jedinci dostali šancu žiť v novej krajine a považujú ju za svoj domov, majú rovnaké práva ako ostatní. Ak právo slobodne a verejne s ostatnými vyznávať svoju vieru platí pre väčšinu, malo by platiť aj pre „zvyšok“ spoločnosti. Či je šatka moslimiek európskej kultúrnej a duchovnej

tradícii naozaj škodlivá, ukáže až čas. Ak na jednej strane prijímame cudzie kultúrne prvky, musíme sa na druhej strane naučiť zžiť aj s ich náboženskými záujmami.

Kauza minarety

Spoločným znakom obidvoch káz - šatiek a výstavby minaretov, je určenie hranice integračnej schopnosti islamu a otázka ochrany západnej kultúry. Vlnu protestov zo strany islamskej komunity v Európe ohľadom výstavby minaretov vyvolal výsledok referenda vo Švajčiarsku v novembri 2009. 57,5% zúčastnených sa demokraticky k danej téme vyjadrilo jasným nie. Švajčiari odmietli výstavbu akéhokoľvek minaretu islamskej mešity. Téma minaretov neobišla ani Nemecko a stala sa už na dlhší čas predmetom kritických islamských príspevkov.

V protiklade so Švajčiarskom, kde populistické myšlienky najviac zasiahli práve strednú vrstvu spoločnosti, bola v Nemecku pri zaobchádzaní s touto témou viditeľná porovnateľne objektívna atmosféra (Hecker, 2010, s. 51). To sa prejavilo najmä v bezprostredných reakciách nemeckých politikov na švajčiarske rozhodnutie v otázke minaretov. V žiadnej politickej strane Bundestagu nebolo badať sympatie s takýmto riešením, ktoré bolo iniciované práve Ľudovou stranou Švajčiarska (Schweizer Volkspartei - SVP).

Josef Isensee, nemecký odborník pre štátnu filozofiu a štátne právo je názoru, že „minaret nie je žiadnou formou vykonávania náboženských obradov, ale demonštráciou prítomnosti islamu v sociálnom prostredí. Otvorene povedané: Minaret je znakom panstva“ (Isensee, 2010, s. 85). Opäť sa teda dostávame k tomu istému problému ako pri dileme šatiek. Je minaret náboženským symbolom, alebo skôr prezentáciou ideológie islamu?

Tento názor vyvracia Wolfgang Hecker tvrdením: „Ak má byť týmto povedané, že výstavba minaretu nespadá pod ochranu slobody náboženského vyznania, je táto výpoveď z ústavnoprávneho hľadiska neplatná. Minaretu „... prináleží pre moslimské obce vážny náboženský význam“ (Hecker, 2010, s. 52). Skutočnosť, že minaret v dejinách svojho vývinu prešiel mnohými odlišnými významovými rovinami a môže preto poukazovať práve aj na samotnú prezentáciu islamu ako panstva, však na veci nič nemení. Ide o to, či v súvislosti s ústavnoprávnou otázkou slobody vierovyznania vykazuje minaret podľa porozumenia jednotlivých moslimských obcí náboženský význam.

Minaret však podľa Michaela Sachsa jednoznačne požíva rovnakú ochranu ako iné náboženské stavby. „Minaret v Spolkovej republike spadá ako všetky stavby s náboženským významom bezpochybné pod ochranu slobody vierovyznania“ (Sachs, 2009). Nie sú totižto známe žiadne stanoviská ústavného poriadku,

ktoré by namietali proti minaretu ako všeobecnej uznávanej bariére. Práve tento aspekt diametrálne odlišuje diskusiu o minarete od diskusie o šatkách. „V otázke nosenia šatiek je potrebné pri verejnej službe zohľadniť fakt, že práve verejná služba podlieha zvláštnej ústavnoprávnej ochrane v záujme svojej funkcie pre verejnosť“ (Hecker, 2010, s. 53). Pri minarete o funkcii pre verejnosť nemožno hovoriť. Z právneho hľadiska má teda minaret v Nemecku právoplatné postavenie ako ktorákoľvek iná náboženská stavba. De iure by tak v jeho výstavbe nemalo nič brániť, de facto vyvoláva minaret mnoho diskusií. Bráni sa mu najmä verejnosť, ktorá má strach zo samotného islamu, spájaného často s fundamentalizmom a terorizmom.

Subjektívne námietky obyvateľstva proti islamu však nemôžu ako právny nárok na odmietnutie výstavby mešity s minaretom obstať. Ide najmä o námietku vzhľadom k zachovaniu pôvodnej architektúry v príslušnej mestskej časti. Ústavný súd v Koblenzi v spore o výstavbu minaretu vo svojom uznesení z 20. 11. 2000 vyhlásil, že „stavebno-právne nariadenie ohľaduplnosti neznamená žiadnu celkovú „ochranu prostredia“ pre domácich obyvateľov voči minaretu“ (Ústavný súd Koblenz, rozhodnutie z 20. 11. 2000 - 8 A 11739/00). Z pragmatického hľadiska je potrebné pri výstavbe akejkoľvek mešity či minaretu potrebné ozrejmiť ako pri všetkých iných stavbách otázky výmery zástavby, ochrany proti hlučnosti a dopravných spojení alebo parkoviska.

Problém eventuálnej výstavby minaretov možno poňať z dvoch aspektov. Z právneho pohľadu, ako sme už uviedli vyššie, existuje v Nemecku principiálne právny nárok na povolenie výstavby minaretu. Inou otázkou však je, či zrieknutie sa mešity zo strany islamskej náboženskej obce je v jednotlivých prípadoch želateľné. Diskusia o rozdielnych riešeniach, vrátane absencie reproduktora alebo obmedzeniach výšky minaretu je oveľa dôležitejšia ako debata, ktorú načrtol Isensee ohľadom pochybného významu minaretov.

Hecker zastáva názor, že práve spoločnosť sa musí vysporiadať s „prehnanou požiadavkou“ liberálneho ústavného štátu, aby slobodné práva neboli hájené len za účelom zachovania stavu tradícií a zachovania status quo, ale aby spoločnosť mohla byť konfrontovaná s „novým“ a „cudzím“ (Hecker, 2010, s. 54). Dôležité pritom je, aby prebehol dialóg medzi spoločnosťou a islamskými obcami na území Nemecka, aby došlo k zásadnému uznaniu slobody vierovyznania moslimských spolkov a aby kampane založené na predsudkoch proti islamu boli ukončené. Len tak možno dospieť k interkultúrnemu dialógu, kontaktu a konštruktívnemu riešeniu problému islamských prvkov v Európe.

Nemecký spisovateľ Günther Wallraff pripomenul v kolínskej debate o výstavbe minaretu podmienku sľubu, neumiestniť na ňom žiadne reproduktory. „Je to

otázka miery a taktosti, aká veľká a proporčná má byť mešita. Niekde na dedine nepotrebujete žiadnu obrovskú demonštratívnu stavbu – keďže ju navštevuje najmenej moslimov“ (Walraff, 5./6. 12. 2009). Wallraff teda nepriamo naznačuje, že rozmer mešity by mal odzrkadľovať počet jej potenciálnych návštevníkov – veriacich. Takéto meradlo zavádza pri riešení otázky proporčnosti mešity, ako aj minaretu.

Minister pre integráciu v spolkovej krajine Nordrhein-Westfalen Armin Laschet sa k tejto téme vyjadruje rovnako: „Moslimovia musia sami pochopiť, že sa aj oni musia prispôbiť nemeckej spoločnosti. Vzdajú sa zvolávania muezína. Žiadna mešita neprenáša zvolávanie prostredníctvom reproduktora, až na jednu v severnom Nemecku, o ktorej sa aj tak vedú diskusie. Väčšina sa tak takéhoto verejného zvolávania zriekne a praktizuje to vo vnútri, pretože vedia, že to by len zosilnilo nevôľu. A to pokladám za múdre konanie“ (Laschet, 15. 6. 2011).

Podobne sa k téme prispôsobenia sa väčšine stavia aj Jörn Sack. „... myslím si, že súčasné prístahovalecké menšiny urobia dobre, ak nebudú v každom prípade trvať na plnom zabezpečení a uplatňovaní svojich práv, ale zohľadnia názory väčšiny v hostiteľskej krajine“ (Sack, 2010, s. 61). Aj keď sa Sack sám pokladá za kozmopolitne zmýšľajúceho človeka, nepripúšťa existenciu mešít a minaretov v európskych mestách. „... nepáči sa mi mešita v nemeckom alebo švajčiarskom malomeste tak, ako novogotický kostol v Afrike alebo Zadnej Indii“ (Sack, 2010, s. 61). Sack sa tak stavia na stranu verejnej mienky, ktorá kritiku proti výstavbe mešít a minaretov vyjadruje práve z tohto dôvodu.

Problematiky, na ktorých poukazujeme problém náboženskej tolerancie v rámci integračného procesu islamskej viery v Európe, vykazujú vo viacerých ohľadoch určité podobnosti.

Šatky, tak ako aj minarety, sú pre Európana významovo nejasným náboženským pojmom, od ktorého sa len ťažko odvodzuje riešenie vzniknutého problému. Integračné snahy európskych štátov brzdia práve tieto nezrovnalosti pojmovo-významového charakteru.

Ďalším aspektom, ktorý v oboch prípadoch vyvoláva množstvo otázok, je uplatňovanie práva slobodne a verejne vyznávať vierovyznanie, ktoré je zakotvené v samotnej ústave Spolkovej republiky. Aj keď z ústavnoprávneho pohľadu by bolo možné oba problémy považovať za vyriešené, ostáva tu tretí aspekt, a tým je verejná mienka.

Občania volia pri zaobchádzaní s islamom radšej opatrnejšiu taktiku. Islam totiž pre mnohých z nich predstavuje obraz nepriateľa, cudziu kultúru, s ktorou kresťanská duchovná tradícia nemá nič spoločné. S islamom spájaný fundamentalizmus pôsobí na verejnosť ako možná hrozba. Aj z týchto dôvodov sa Európa v mnohých prípadoch snaží oklieštiť práva moslimov a „prinútiť“ ich prispôbiť sa domácejmu obyva-

teľstvu, čo má zas negatívny dopad na ich islamskú identitu.

Aj keď dospieť k jednoznačnému a konečnému rozhodnutiu je zložitou úlohou, Európa a islam musia pochopiť, že len vzájomným interkultúrnym dialógom a toleranciou môžu dosiahnuť spoločný konsenzus, ktorý bude prospešný pre obe strany.

Pred niekoľkými stáročiami pustošili nielen Európu, ale aj ostatné časti sveta náboženské vojny. Dnes sú to opäť náboženské spory, ktoré rozdeľujú verejnú mienku, zaplňajú stránky dennej tlače a zamestnávajú najvyššie a ústavné súdy, aby rozhodli buď v prospech jednej alebo druhej strany. Zdá sa, že diametrálne odlišné kultúrne vzorce sa prekonávajú len ťažko a je otázkou budúcnosti, kedy bude islam spolunažívať bez sporov s európskymi náboženstvami.

Európa – tolerantný kontinent, islam – obraz nepriateľa?

S odvolaním sa na kresťansko-západoeurópsku tradíciu, osvietenstvo a jeho najmladšie dejiny, požaduje západný svet toleranciu. Toleranciu voči odlišným spôsobom života, názorom a náboženským presvedčeniam. V poslednom čase sa však čoraz viac hovorí o hraniciach tolerancie, a to práve v súvislosti s islamom a moslimami. Ich vzťah k tolerancii vo všeobecnosti a obzvlášť k náboženskej tolerancii, je potrebné objasniť, pričom je táto téma vyslovene kontroverzná.

Rozporuplnosť v samotnom islame vidí aj Gudrun Krämer: „Zatiaľ, čo jedni vidia islam ako náboženstvo tolerancie, druhí kritizujú fanatizmus moslimov, ktorí ničia neveriacich „ohňom a mečom“ a nemoslimov sú v najlepšom prípade ochotní tolerovať ako „občanov druhej triedy“. Obe strany argumentujú Písmom, obe poukazujú na dejiny“ (Krämer, 2005, s. 1119). Je teda islam schopný úplnej integrácie medzi ostatné európske náboženstvá?

Hoci často diskutovanou otázkou je právo na slobodné vierovyznanie moslimov, je potrebné zohľadniť aj to, ako moslimovia v rámci islamu pristupujú k nemoslimom a podľa toho sa správajú aj v hostiteľskej krajine. Zaujímavosťou je, že zaobchádzanie s nemoslimami odvodzujú od ich vlastného správania. „Ak sú agresívni, budú zničení zbraňou, ak nie sú, platia obvyklé pravidlá zvyku a dobrého správania sa“ (Krämer, 2005, s. 1122). Takýto postoj voči odlišnému náboženstvu odvodzujú moslimovia od výkladu samotného Koránu. V tomto ohľade sa môže islam javiť ako neškodné náboženstvo, ktoré sa riadi princípmi vzájomnej tolerancie. Ak jedna skupina neškodí druhej, môžu spolunažívať v mieri a pokoji.

Z aspektu dnešnej doby je dôležité vyjadriť sa aj ku vzťahu moslimov k nemoslimským spoločenstvám. Podľa islamského práva požívajú nemoslimské spo-

čenstvá v dôležitých oblastiach života (rodinné právo, vzdelávanie, výchova, sociálna starostlivosť) vysokú mieru autonómie (Krämer, 2005, s. 1126).

Ináč sa už však stavajú moslimovia k otázke náboženských vojen. Poukazujú práve na európske krvavé dejiny intolerancie, ktoré vyústili holokaustom a pokladajú za pokrytecké, že práve Európania by mali v tomto smere učiť moslimov tolerancii. Podľa Krämerovej je možno islam pokladať za náboženstvo, ktoré sa z historického hľadiska postavilo k otázke tolerancie oveľa lepšie ako kresťanstvo. „S ohľadom na princíp tolerancie vyzerá historická bilancia moslimských spoločností lepšie ako kresťanskej Európy – aj tej novodobej. Myšlienka Bohom chcenej náboženskej plurality sa dá odvodiť z Koránu; znášajúca tolerancia bola v islamskom práve zakotvená skôr a praktizovaná už stáročia“ (Krämer, 2005, s. 1129). Krämerová na našu otázku, či môže byť islam považovaný za nepriateľské náboženstvo a možnú hrozbu v európskom priestore, odpovedá kladným postojom k islamu ako náboženstvu, ktoré vykazuje už dlhodobo známky tolerancie.

Práve na pojmoch náboženstvo, sekta a islam sa dá tolerancia najlepšie demonštrovať. Salewski s Krämerovej tvrdením čiastočne súhlasí, a to v tom zmysle, že takmer všade možno počuť a čítať, že islam je mierumilovným náboženstvom, a preto by sa malo tolerovať. V čom sa ich názory však rozchádzajú, je Salewského presvedčenie a zároveň nepopierateľná skutočnosť, že militantný islamizmus propaguje teror (Salewski, 2006, s. 15). Islam je teda zjavne rozporuplným a kontroverzným náboženstvom samým o sebe. Ak zostáva v rovine vyznávania, modlitieb a náboženského presvedčenia, nemôže byť akejkolvek spoločnosti škodlivý. Ak však prerastie do militantného islamizmu, podporujúceho terorizmus, aktívna tolerancia tu už viac svoje miesto nemá.

Tolerovať odlišné náboženstvo so svojou vlastnou ideológiou, ktorá sa úplne líši od základov kresťanského náboženstva, si naozaj vyžaduje silnú dávku skutočnej tolerancie. Čo znamená tolerovať niečo, čo je nám úplne cudzie, neznáme a čo v nás primárne vyvoláva strach? „Tolerancia je dobrovoľný dar tých, ktorí ju propagujú a praktizujú, dokážu to, pretože vlastnia svoju vlastnú pravdu. Tí, ktorí profitujú požehnaním tolerancie, ju prijímajú ako dar milosti – len bezúhonnosť môže nechať túto milosť pretrvávať“ (Salewski, 2006, s. 15).

Pluralizmus rôznych vierovyznaní, postojov, názorov, či dokonca rás v spoločnosti učí človeka tolerancii najlepšie. Európa je v tomto prípade tým najlepším „učebným materiálom“. Je neodlučiteľný od slobody a je jej výsledkom. Práve sloboda totižto umožňuje existenciu diverzity náboženských presvedčení, názorov a postojov. Medzi toleranciou a pluralizmom je však jediný rozdiel. Pluralizmus je výlučne sekulárny a hodnotovo neutrálny pojem, zatiaľ čo tolerancia po-

chádza z teologickej a náboženskej sféry (Salewski, 2006, s. 18). Pluralizmus však s modernou dobou vytvára rovnaký vzájomný vzťah ako problém tolerancie s prevažne náboženskou minulosťou. Je možné dokonca konštatovať, že pluralizmus je sekularizovaná forma tolerancie.

Moderná doba globalizácie sa nemôže na nedostatok pluralizmu sťažovať. Otázne však je, ako s pluralizmom naložiť, ako ho ohodnotiť a ako k nemu pristupovať. Höffe dokladuje, že Európa mala dočinenia s pluralizmom už v dávnejších dobách. „Už predtým existovala rozmanitosť náboženských vyznaní, hodnôt a spôsobov života, od spoločenských skupín až po politicky rozhodujúce sily. Keďže v poslednom čase rástlo spoločstvo, v žiadnom prípade však len v hospodárstve, ale aj vo filozofii a vedách, v medicíne a technike, v školstve a v neposlednom rade aj v hudbe, literatúre, architektúre a umení, objavujú sa napríklad na západe veľké skupiny nezápadných kultúr, do ktorých prenikajú západné elementy, a to tak na západe, ako aj v geografickej domovine nezápadných kultúr“ (Höffe, 2006, s. 88). Z tohto dôvodu sa štáty stávajú pluralistickými, multikultúrnymi.

Tento fakt potvrdzuje ďalej Salewski, ktorý odvodzuje schopnosť Európy prijať a rozvíjať pluralizmus už od minulých čias, a to napríklad v súvislosti s rozmanitosťou stavebných štýlov. „Práve stavebné štýly poukazujú na niečo iné, totižto to, čo patrí neoddeliteľne európskemu pluralizmu: abstrahujúce a nadradené spôsoby myslenia a videnia, o ktoré je potrebné neustále snažiť sa v zmysle „e pluribus unum“. Odzrkadľujú sa napríklad v pojmoch románsky sloh, gotika, baroko, v anglických a francúzskych záhradách, v medzinárodnom diskurze umelcov, básnikov, filozofov, v jednotnosti učených a kultivovaných jazykov“ (Salewski, 2006, s. 21). Podobne je tomu aj dnes na úrovni štátov Európskej únie (EÚ). 20 európskych jazykov je zrovnoprávnených, aby mohli byť následne pretlmočené do príslušných jazykov, aby dostal každý šancu rozumieť tomu, čo sa prejednáva. Všetky štáty EÚ sú de iure plne rovnocenné a rovnoprávne. Čo sa však už s realitou nezhoduje, nemení nič na tejto skutočnosti.

Európu ako príslub tolerantného a pluralitného kontinentu možno najlepšie priblížiť práve na príklade EÚ. „Či ide o Nemecko, Grécko, Portugalsko alebo Maltu: ich zástupcovia sedia za „okrúhlymi stolmi“, neexistuje žiaden „vrchný“ ani „spodný“, všetci sú si rovnoprávni“ (Salewski, 2006, s. 20). Všetky štáty sú si rovnocenné, napriek tomu nevedú mnohé kvantitatívne zvrhnutie a hierarchii, ale ku kvalitatívnemu zvrhnutiu, keď veľké štáty prostredníctvom dvojnásobného hlasovacieho práva môžu dominovať malým štátom. Podobne je to aj v našom prípade s islamom. Aj keď sa nám podarilo naznačiť, že Európa má potenciál prijať pluralizmus akejkolvek podoby a charakteru a má s tým už v mnohých oblastiach skúsenosti,

v otázke islamu starý kontinent zlyhá. Dôvodov možno určiť viacero.

Po prvé, ide podľa nášho názoru o veľmi citlivú tému náboženstva, ktoré môže prerásť do nebezpečného fanatizmu a s ním spojeného fundamentalizmu. Ak aj Európa má pochopenie pre odlišné náboženstvá a pluralistické cítenie, pri tejto téme postupuje zdržanlivo a skôr obmedzuje práva moslimov na nevyhnutné minimum.

Po druhé, nemožno nezohľadňovať mienku verejnosti, a teda väčšiny domáceho obyvateľstva. Každý štát musí dbať na blaho a pocit bezpečnosti svojich občanov. Ak sa v demokratickom referende vysloví väčšina zúčastnených proti zavádzaniu islamských prvkov do života spoločnosti, nezostáva nič iné, len vôľu väčšiny rešpektovať a dodržiavať.

Po tretie, jednotlivé aspekty islamu nie sú vždy jednoducho a jednoznačne významovo interpretovateľné, aj preto nemožno pristupovať napríklad v otázke šatiek a minaretov s okamžitou jasnou odpoveďou a rozhodnutím.

Na mieste je potom otázka, ako môžeme pluralizmus a s ním spojenú toleranciu definovať. Salewski uzatvára túto diskusiu slovami: „Je otázne, ako musí byť pluralizmus definovaný, ak v zmysle pluralitného zmýšľania teoreticky rovnoprávného postavenia rozličných štátov, spoločností, náboženstiev, svetonázorov, politických strán, armád v národnom ako aj medzinárodnom spoľutí musia vyrásť siete, ktoré chcú a musia sa postaviť proti chaotickej a anarchickej ľubovoľnosti“ (Salewski, 2006, s. 20).

Európa má potenciál koexistovať v pluralizme názorov, postojov, náboženstiev, politických strán a mnohých iných aspektov spoločenského života. Doposiaľ túto úlohu zvládla najmä v rovine integrácie európskych štátov do štruktúr Európskej únie. Tie sa však nevymykajú spoločnej kultúrno-kresťanskej báze európskeho kontinentu. Problém nastal až s príchodom úplne odlišného kultúrneho vzorca islamu, ktorý znamená pre Európu veľkú výzvu. Do akej miery povolia Európania moslimom uplatňovanie ich práv, záleží od miery tolerancie, ktorú sú schopní poskytnúť, a to za tým účelom, aby domáce obyvateľstvo, ako aj integrovaní členovia spoločnosti mohli žiť plnohodnotný život, ktorý tolerancia predpokladá – život v dôstojnosti a s dodržiavaním a uplatňovaním základných ľudských práv a slobôd.

Literatúra:

- AKGÜN, L.: *Aufstand der Kopftuchmädchen. Deutsche Musliminnen wehren sich gegen den Islamismus*. München: Piper Verlag 2011.
- FAUZI, S.: *Tacheles – Islam in Deutschland – An den Grenzen der Toleranz?* Hannover: Lutherisches Verlagshaus 2003.
- HAUG, E. – WIRKNER, P.: *Diskriminierung und Intoleranz gegenüber Muslimen. Interkultureller Dialog*. Baden-Württemberg: Fritz-Erler-Forum, 2007.
- HECKER, W.: *Integration durch Konflikt: Der Streit um das Minarett*. In: *Blätter für deutsche und internationale Politik*. Monatszeitschrift, roč. 55., vyd. 4, 2010.
- HÖFFE, O.: *Toleranz in Zeiten interkultureller Konflikte*. In: AUGUSTIN, Ch. (Hrsg.): *Religiöser Pluralismus und Toleranz in Europa*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften 2006.
- ISENSEE, J.: *Integration als Konzept: Die Grenzen der Toleranz*. In: *Blätter für deutsche und internationale Politik*. Monatszeitschrift, roč. 55., vyd. 3, 2010.
- KRÄMER, G.: *Islam und Toleranz*. In: *Blätter für deutsche und internationale Politik*. 9/2005.
- KREB, H.: *Der Streit um das Kopftuch und der Umgang mit Toleranz*. Zeitschrift für Evangelische Ethik. Gütersloher Verlagshaus, roč. 48, vyd. 2, 2004.
- SACK, J.: *Toleranz neu bedacht. Das Schweizer Minarettverbot und der Volkswille*. In: *Mut: Forum für Kultur, Politik und Geschichte*, roč. 45., vyd. 509, 2010.
- SACHS, M.: *Grundgesetz. Kommentar*. München. Verlag C. H. Beck, 2009, Art. 4, Rdnr. 34.
- SALEWSKI, M.: *Europa, der tolerante Kontinent?* In: AUGUSTIN, CH. (Hrsg.): *Religiöser Pluralismus und Toleranz in Europa*. Wiesbaden. VS Verlag für Sozialwissenschaften 2006.
- Ústavný súd Koblenz, rozhodnutie z 20. 11. 2000 – 8 A 11739/00 In: *NVwZ* 2001, s. 933. VGH München, rozhodnutie z 29. 8. 1996 – 26 N 95, 2983. In: *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht*. (NVwZ) 1997, s. 1016.
- WALRAFF, G.: citovaný podľa FR 5./6. 12. 2009. In: HECKER, W.: *Integration durch Konflikt: Der Streit um das Minarett*. In: *Blätter für deutsche und internationale Politik*. Monatszeitschrift. roč. 55, č. 4 2010.

Internetové zdroje:

- Gesetze in Europa: das islamische Kopftuch. Dostupné na:
<<http://derstandard.at/1976191>> [12/6/2011]

Islamská obec veriacich v Rakúsku. Dostupné na:

<<http://www.derislam.at/haber.php?sid=39&mode=flat&order=1>> [12/6/2011].

LASCHET, A.: Dostupné na:

<http://nachrichten.t-online.de/integration-nrw-minister-laschet-ueber-deutsche-und-muslime/id_21115630/index> [15/6/2011].

Štatistický Spolkový úrad Nemecka, stav k 31. 12. 2009.

Dostupné na:

<<http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Navigation/Statistiken/Bevoelkerung/Bevoelkerungsstand/Bevoelkerungsstand.psml>> [10/6/2011].

Zákaz šatiek na školách v Dánsku. Dostupné na:

<<http://www.fireballs-land.de/apboard/useraction.php?action=printthread&id=1904>> [12/6/2011].